

NEOLITIČKO NASELJE GOLUBOVAC/SADICE - PRILOG POZNAVANJU NASEOBINSKIH OBRAZACA DONJE PODRAVINE¹

A NEOLITIC SETTLEMENT GOLUBOVAC/SADICE - NEW RESEARCH ON SETTLEMENT PATTERNS IN LOWER PODRAVINA

Neda KULENOVIĆ OČELIĆ

Ulica Andrije Hebranga 21, HR-23000 Zadar
e-mail: nedaocelic@gmail.com

Primljeno / Received: 15. 10. 2018.

Prihvaćeno / Accepted: 23. 11. 2018.

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK / UDC: 903.4(497.54)“634.7”

[902.2+903.2] (497.54)

Igor KULENOVIĆ

Odjel za turizam i komunikacijske znanosti
Sveučilište u Zadru
Ulica dr. Franje Tuđmana 24i, HR-23000 Zadar
e-mail: ikulenovic@unizd.hr

SAŽETAK

Na sopotskom lokalitetu Golubovac/Sadice je provedeno arheološko istraživanje kojim je utvrđena visoka koncentracija naseobinskih struktura kao što su manje i veće otpadne jame, kanali za temeljenje i ukopi za stupove. U radu se predstavljaju keramički nalazi iz dvije otpadne jame. Prema tipološko-kronološkim karakteristikama arheoloških nalaza lokalitet pokazuje elemente posljednje faze sopotske kulture.

Ključne riječi: Golubovac/Sadice, sopotska kultura, kasni neolitik, neolitičko naselje

Key words: Golubovac/Sadice, Spot culture, Late Neolithic, Neolithic settlement

UVOD

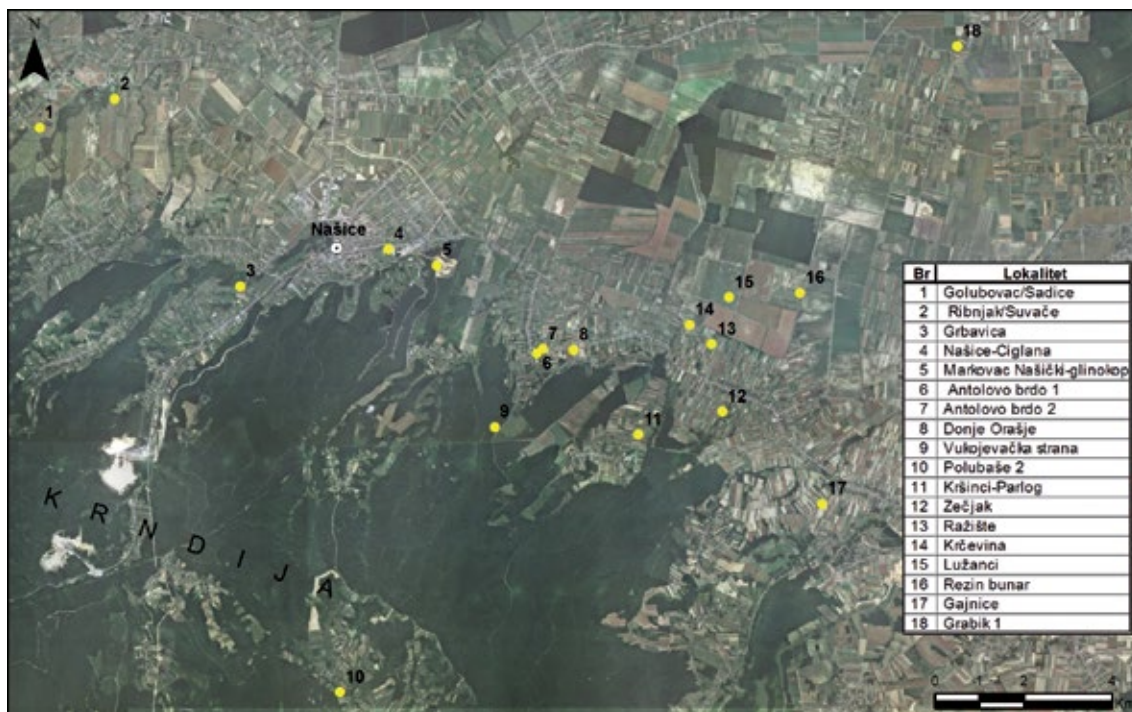
Sopotski lokalitet Golubovac/Sadice se nalazi oko 3 km zračne udaljenosti istočno od središta naselja Feričanci te oko 7 km zračne udaljenosti sjeverozapadno od grada Našica (Karta 1.). Smješteno je na samom rubu dravske nizine. Ovo područje karakterizira blago naboran reljef. Samo nalazište je smješteno na jugoistočnim padinama manjeg brežuljka nepravilnog izduženog oblika koji se pruža u smjeru sjeveroistok–jugozapad. Sjeveroistočno od nalazišta, udaljena oko 1 km su dva vodotoka, potok Grnjašnica i potok Iskrica.

Lokalitet je otkrio mr. sc. Branko Kranjčev iz Našica terenskim pregledom 1974. godine. Od tada je lokalitet dio znanstvene i stručne literature, zabilježen pod imenom Sadice.² Veća količina površinskih nalaza s lokaliteta Golubovac/Sadice, a koja se prikuplja od samog otkrića lokaliteta je pohranjena u

¹ Ovaj rad posvećujemo dragom kolegi i velikom arheologu dr.sc. Zorku Markoviću.

Zahvaljujemo kolegama Zorku Markoviću, Katarini Botić i Jasni Jurković na pomoći i komentarima prilikom izrade ovog rada.

² MARKOVIĆ, Zorko. Ražište–tip sopotske kulture, *Arheološki vestnik* XXXVI, Ljubljana, 1985., 39–58., MARKOVIĆ, Zorko. *Sjeverna Hrvatska od neolita do brončanog doba, Problem kontinuiteta stanovništva i kultura sjeverne Hrvatske od neolita do početka brončanog doba* (doktorska disertacija), Ljubljana, 1994., 76, MARKOVIĆ, Zorko, JURKOVIĆ, Jasna. Rezultati rekognosciranja arheoloških terena oko Našica 2007. i 2008. godine, *Annales Instituti Archaeologici*, vol. V, Zagreb, 2009., 139–147.

Karta 1. Sopotski lokaliteti u okolici Našice, podloga: geoportal.dgu.hr (izradila: N. Kulenović Očelić)

Zavičajnom muzeju Našice. Površinski nalazi su distribuirani na iznimno velikoj površini, na više od 7 ha. Veća površina lokaliteta je pod trajnim nasadima stoga nije dostupna za istraživanje.

Na širem našičkom području poznato je više sopotskih lokaliteta (Karta 1.³). Ražište kod Podgorača na kojem se provode istraživanja⁴ i Vukojevci – Vukojevačka strana⁵ su datirani u prvi stupanj sopotske kulture, dok su Lanik⁶ i Zečjak⁷ kod Podgorača datirani u drugi/treći stupanj sopotske kulture. Višegodišnjim terenskim pregledom otkriveno je više sopotskih lokaliteta koji upotpunjuju arheološku topografiju našičkog područja.⁸

³ MARKOVIĆ, Zorko et al. Čovjek u prostoru i prostor kroz vrijeme – Odnos čovjeka i prostora u svjetlu istraživanja našičkog kraja, Katalog izložbe, Našice, 2016.

⁴ MARKOVIĆ, Zorko, BOTIĆ, Katarina. Podgorač, Ražište – rezultati arheoloških istraživanja 2013. godine, *Annales Instituti Archaeologici* Vol.X No.1, Zagreb, 2014., 63–68., MARKOVIĆ, Zorko, BOTIĆ, Katarina. Podgorač, Ražište – rezultati arheoloških istraživanja 2015. godine, *Annales Instituti Archaeologici* Vol.XII No.1, Zagreb, 2016., 63–70., MARKOVIĆ, Z., Ražište–tip sopotske kulture...

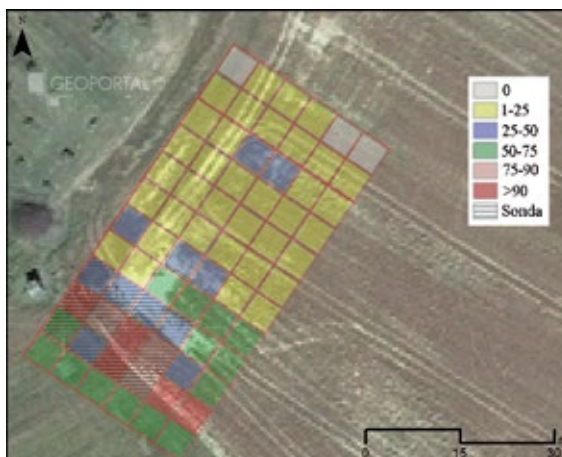
⁵ MARKOVIĆ, Zorko, KRANJČEV Branko. Vukojevačka strana, Vukojevci, Našice – neolitsko naselje, *Arheološki pregled* 20, Beograd, 1978., 17–19., MARKOVIĆ, Zorko. Neka pitanja neolitika, eneolitika i brončanog doba našičkog kraja i Đakovštine, Arheološka problematika istočne Slavonije i Baranje, Znanstveni skup Vukovar 1981., *Izdanja HAD-a* br.9, Zagreb, 1984., 13–29., MARKOVIĆ, Z., Ražište–tip sopotske kulture..., MARKOVIĆ, Z., Sjeverna Hrvatska od neolita do brončanog doba...

⁶ MARKOVIĆ, Zorko. Podgorač, Našice – tri lokaliteta sopotske kulture, *Arheološki pregled* 15, Beograd, 1973, 173–177., MARKOVIĆ, Z. Neka pitanja neolitika, eneolitika i brončanog doba... MARKOVIĆ, Zorko. Kulture i stanovništvo našičkog kraja od prapovijesti do turskog osvajanja u 16.st., *Našički zbornik* 7, Našice, 2002., 7–25.

⁷ MARKOVIĆ, Z. Podgorač, Našice – tri lokaliteta sopotske kulture..., MARKOVIĆ, Z. Neka pitanja neolitika, eneolitika i brončanog doba...

⁸ MARKOVIĆ, Zorko et al. Rezultati rekognosciranja arheoloških terena oko Našica 2011. godine, *Annales Instituti Archaeologici* Vol.VIII, Zagreb, 2012., 111–114., MARKOVIĆ, Z. et al. Čovjek u prostoru i prostor kroz vrijeme..., MARKOVIĆ, Z., JURKOVIĆ, J., Rezultati rekognosciranja arheoloških terena oko Našica..., MARKOVIĆ, Zorko, JURKOVIĆ, Jasna. Rezultati rekognosciranja arheoloških terena oko Našica 2010. godine, *Annales Instituti Archaeologici* Vol.VII, Zagreb, 2011., 102–107., MARKOVIĆ, Zorko. Rezultati rekognosci-

Probna istraživanja na lokalitetu Golubovac/Sadice su provedena u proljeće 2015. godine, a uključivala su intenzivan terenski pregled i arheološko iskopavanje te su nastavljena u jesen 2017. godine.⁹ Terenski pregled je proveden s ciljem identificiranja prostornih obrazaca podpovršinskih arheoloških tvorevina u svrhu boljeg pozicioniranja sonde. Unutar mreže kvadrata dimenzija 5x5 m pregledana je površina od 1800 m². Prikupljeni su svi vidljivi površinski nalazi u kvadratima (Karta 2.). Otkriveni su vrlo raznovrsni površinski nalazi u velikoj količini (ulomak kamene sjekire, pločica od opsidijana, kamena strelica te veća količina ulomaka keramičkih posuda i kućnog ljepa) što je prvenstveno upućivalo na visok stupanj uništenosti arheoloških slojeva višegodišnjim oranjem. Rezultati ovog dijela istraživanja su da nalazi nisu ravnomjerno distribuirani na cijeloj površini, već se njihova prostorna distribucija može opisati kao koncentrirana. Drugim riječima, utvrđeno je da postoje zone s izrazito velikom količinom nalaza po jedinici površine koji potom opadaju prema srednjim i malim količinama. Iako smo nakon istraživanja provedenog 2015. godine ovakav obrazac bili skloni tumačiti s obzirom na intenzitet aktivnosti, nastavkom istraživanja je utvrđeno da on u osnovi korespondira s vrstama struktura. Naime, izrazito velike koncentracije nalaza su pokazatelj otpadnih jama, a odsutnost ili izrazito niska prisutnost površinskih nalaza se na ovom lokalitetu prostorno poklapa s ostacima supstrukcija nadzemnih konstrukcija koje u osnovi ili sadrže vrlo male količine nalaza ili ih uopće ne sadrže (ako izuzmemo manju količinu ljepa i različite vrste primjese u zapunama).

Karta 2. Distribucija površinskih nalaza

Arheološko iskopavanje je provedeno na ukupnoj površini od oko 450 m² tijekom dvije kampanje. Istražene su tri sonde koje su smještene na prvim gornjim padinama brežuljka. Stratigrafija lokaliteta je sljedeća: sloj oranja je žuto–smeđe boje, debljine od 0,30 do 0,55 m koji je uvjetovan padinskim procesima erozije i obradom zemljišta. Geološka podloga tzv. zdravica je ujednačenog sastava i boje na cijelom nalazištu. Riječ je o ilovastom tlu sivo–žute boje iznimne tvrdoće i suhoće. Ocjeditost terena je utjecala na slabiju vidljivost arheoloških struktura. Identificirane su brojne strukture od kojih su istražene samo one koje su svojim gabaritima u potpunosti obuhvaćene sondom.

ARHEOLOŠKE STRUKTURE

Tijekom dvije kampanje provedene 2015. i 2017. godine dokumentirano je i istraženo ukupno 183 stratigrafske jedinice. Arheološke strukture se prema obliku, veličini i funkciji mogu podijeliti u dvije osnovne skupine: ostatke supstrukcija nadzemnih konstrukcija i otpadne jame.

Ostatci supstrukcija nadzemnih konstrukcija se mogu dalje podijeliti u četiri osnovne kategorije:

1. jednostavni ukopi za stupove kružnog ili ovalnog tlocrta, U presjeka, uglavnom plitki
2. veći jednostavni ukopi za stupove kružnog ili ovalnog tlocrta, V ili ljevkastog presjeka, dublji
3. ukopi za stupove izduženog ili nepravilnog pravokutnog oblika s ležištem za stup
4. kanali za temeljenje s dnom na više razina, odnosno s više ležišta za stupove

Ukopi za stupove su različitih veličina. Karakteriziraju ih zapune sivo–smeđe, crvenkasto–smeđe i crvene boje s primjesama ljepa i gara u tragovima te manjom količinom ulomaka keramičkih posuda, kremenih alatki i sitnih ulomaka kućnog ljepa. Manji ukopi za stupove su ovalnog ili kružnog tlocrta te

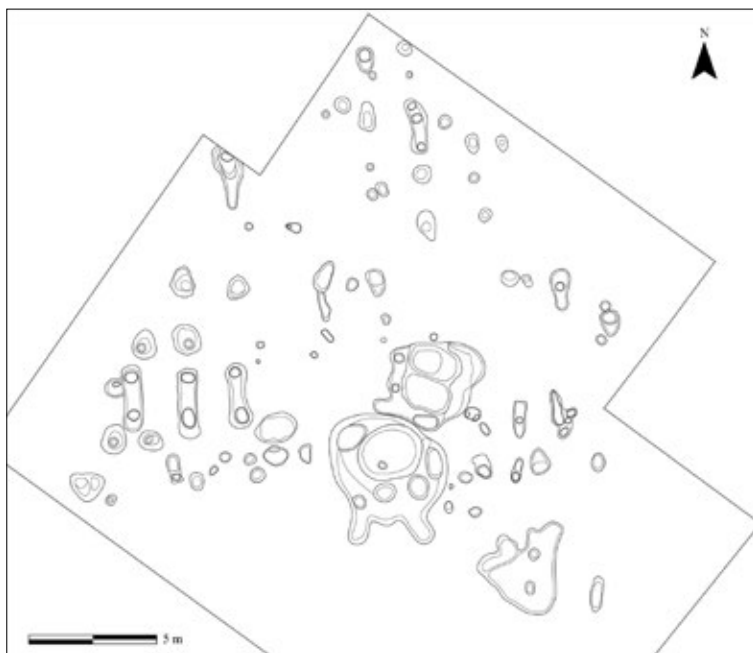
ranja arheoloških terena oko Našica 2006. godine, *Annales Instituti Archaeologici* Vol.III, Zagreb, 2007., 93–96., MARKOVIĆ, Zorko. Podgorač – područje općine, *Hrvatski arheološki godišnjak* 8/2011, Zagreb, 2012., 43–46.

⁹ Istraživanja su provedena pod stručnim vodstvom autora ovog rada.

najčešće U–presjeka dok su veći u pravilu ovalnog tlocrta te ljevkastog presjeka. Ističu se četiri stupa sa zapečenim stjenkama ukopa. Zapečene stjenke ukopa stupa indiciraju da je objekt, čiji su bili dio, izgorio. Navedeni stupovi su dio nadzemnog objekta, odnosno, čine cjelinu s tri izdužena pravokutna kanala za temeljenje.

Kanale za temeljenje s ležištima za stupove također nalazimo u različitim veličinama, a karakterizira ih zapuna crvenkasto–smeđe boje s primjesama ljepa i gara u tragovima, grumenima ljepa te manjoj količini nalaza kao što su ulomci keramičkih posuda i kremenih alatki. Pravilnog su izduženog pravokutnog tlocrta s blago kosim stjenkama te sa dnom na najmanje dvije razine, u jednom slučaju na četiri razine. Različite razine dna predstavljaju ukope, odnosno ležišta za drvene stupove. Na dnu jednog takvog manjeg kanala otkriven je depozit od dvije cjelovite keramičke posude.

Tlocrt nakon istraživanja provedenog 2017. godine ukazuje na složenu situaciju na lokalitetu: vidljivi su temelji više nadzemnih objekata pravokutnog tlocrta koji su orijentirani sjever – jug (Tlocrt 1.). Najdulji segment nadzemnog objekta je istražen u dužini od oko 20 m. Stratigrafska situacija na terenu je kompleksnija, otpadne jame istražene 2015. godine su presjele jedan od nadzemnih objekata. Nadalje, uočljivo je da dominiraju ukopi za veće stupove, čak središnje nosače nadzemnih objekata. Slabije su prisutni manji stupovi što se može povezati sa sačuvanosti lokaliteta, njegovih intaktnih slojeva. Debljina sloja oranja od čak 0,5 m ukazuje na uništenost temelja manjih stupova za pregradne konstrukcije koji su pliće ukopavani. Perspektiva za nastavak istraživanja ovih objekata nije povoljna jer je strana na koju se nastavljaju objekti ujedno i rub oranice koja graniči s poljskim putem, a uz koji se nastavlja parcela s trajnim nasadima. Unatoč prethodno navedenom postojeći podaci nam omogućuju identificiranje prostornih obrazaca i njihovu usporedbu s naseljima istraženim u većem opsegu na prostoru srednje Europe. Veća istraživanja su rezultirala distinkcijom obrazaca i arhitektonskih tradicija u neolitiku. LTK kompleks karakteriziraju duge kuće na stupovima flankirane s vanjskim jarkom i izduženim jamama neposredno uz kuću.¹⁰ Lengyel kuće iz razdoblja kasnog neolitika karakteriziraju druge osobine i obrasci u usporedbi s ranijim fazama neolitika. Prisutne su također specifične neolitičke duge kuće na stupovima, ali su u potpunosti odsutni vanjski jarak i izdužene jame kao izrazita karakteristika

Tlocrt 1. Golubovac/Sadice

¹⁰ LENNEIS, Eva. Perspectives on the beginnings of the earliest LBK in east–central Europe, u: *Living Well Together? Settlement and Materiality in the Neolithic of South–East and Central Europe*, Bailey, D. W., Whittle, A., Hofmann, D. (ur.), Oxbow Books, Oxford, 2008., 164–178, Figure 3.–8., OROSS, Krisztián. Sag mir, wo die Pfosten sind, wo sind sie geblieben? Bemerkungen zur Frage der linearbandkeramischen Hausgrundrisse mit drei Pfostenreihen in Ungarn, *Östörténeti Levalek* 10 (2008), 2009., 77–88, Abb. 1.–4., Abb. 6.–9.,

LTK. Često imaju trjemove i unutarnju podjelu. Iako su kanali za temeljenje s više ležišta za stupove prisutni i u LTK periodu u kasnom neolitiku su izraženiji. Kuće su također povezane s otpadnim jamama većih dimenzija.¹¹ Iz navedenih podataka je uočljivo da je arhitektura kuća na lokalitetu Golubovac/Sadice vrlo dobro usporediva s kasnoneolitičkom tradicijom arhitekture te da su u potpunosti odsutni svi raniji karakteristični elementi LTK kompleksa.

Otpadne jame su u osnovi različitih dimenzija s različitim količinama arheoloških nalaza svih kategorija. Ovakve tvorevine su istražene samo u kampanji provedenoj 2015. godine. Od otpadnih jama se posebno izdvajaju dvije jame velikih dimenzija u kojima je otkrivena izrazito velika količina nalaza: ulomaka keramičkih posuda, kamenih alatki, sjekira, utega, ulomaka žrvnja i kućnog ljepa (SJ95/96 i SJ86/87).

Jama označena kao SJ86/87 je kompleksnije stratigrafije (Slika 1.). Zapunjena je sa više slojeva: najstariji sloj je SJ91 iznad kojeg se nalazi SJ86. Unutar SJ86, pri njegovom vrhu se nalaze tri vatrišta jedna iznad drugih (SJ88, 99, 133) u ukupnoj debljini od 25 cm. Vatrišta zajedno sa ukopom pravokutnog tlocrta, a koji je zapunjen čistom ilovačom žute boje bez arheoloških nalaza (SJ89/90), predstavljaju najmlađe ili posljednje radnje na jami. Ispod vatrišta SJ88 se je nalazio sloj tamnosive boje koji je zbog utjecaja topline rahle konzistencije, a u sastavu je sadržavao i pepeo (SJ100).

Osim ljepra, istraživanjem su otkriveni gotovo isključivo samo keramički i kameni¹² nalazi. Naime, na lokalitetu nisu sačuvani organski ostaci kao što su kosti, prikupljeno je svega nekoliko grama sitnih ulomaka kostiju. Jednako vrijedi i za ugljen.

U radu su obrađeni keramički nalazi otkriveni u dvije otpadne jame (SJ86, SJ95).

Slika 1. Presjek otpadne jame SJ86/91/87

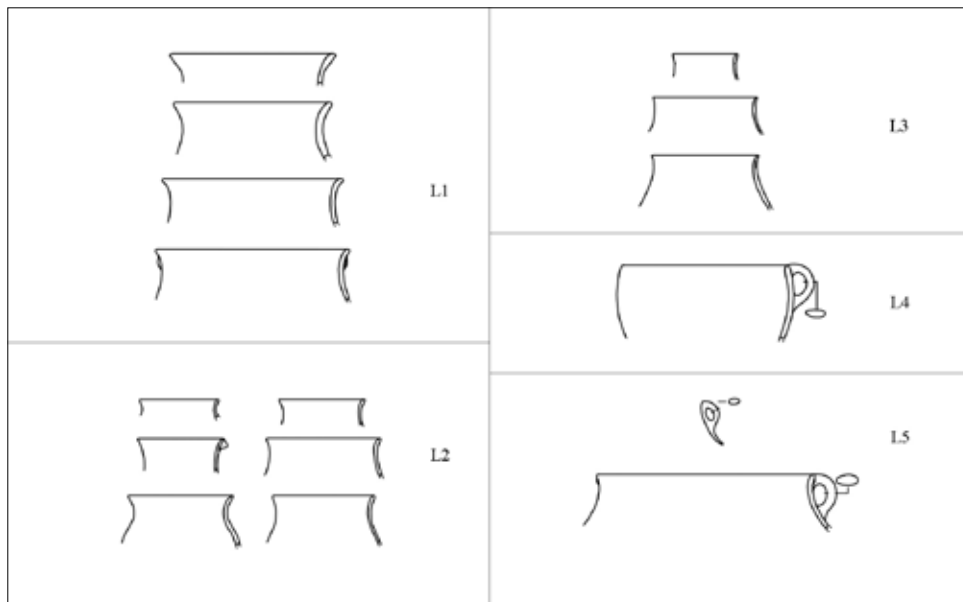
KERAMIČKI NALAZI

Keramički nalazi otkriveni na nalazištu Golubovac/Sadice mogu se, prema kvaliteti izrade, podijeliti u tri skupine. Prvu skupinu čini izrazito gruba keramika. Ovu kategoriju nalaza karakterizira pečenje na niskim temperaturama, gruba površina i visok udio organskih i anorganskih primjesa. Slijedeća kategorija nalaza keramičkih posuda može se opisati kao gruba. Riječ je o posudama koje su također pečene na niskim temperaturama, s visokim udjelom primjesa kvarcnog pijeska, te grube ili grubo uglačane površine. Ovakve posude vjerojatno su pečene na otvorenoj vatri, tako da boja unutarnje i vanjske površine jako varira od crvenih, crnih, smeđih i žutih tonova. Jezgre su uglavnom jednobojne, iako su prisutni primjerci s višebojnom jezgrom. Treća kategorija nalaza keramičkih posuda može se, u odnosu na prethodne dvije, opisati kao fina. Ovakve posude se fakturama ne razlikuju od grube jer je i kod ovih posuda prisutan visok udio primjesa kvarcnog pijeska u presjeku stjenki. Za razliku od grubih posuda, ujednačenije su pečene, a površina im je ili fino uglačana ili je nanesen tamni premaz koji se otire. Na

OROSS, Krisztián et al. Longhouse times: dating the Alsónyék LBK settlement, *Bericht Der Römisch–Germanischen Kommission*, band 94 (2013), 2016., 123–149, Fig. 2., Fig. 6.

¹¹ OSZTÁS, Anett et al. Alsónyék–Bátaszék: a new chapter in the research of Lengyel culture, *Documenta Praehistorica* XXXIX (2012), 2012., 377–396, Fig. 4.–5., Fig. 8.–9., OSZTÁS, Anett et al. Coalescent community at Alsónyék: the timings and duration of Lengyel burials and settlement, *Bericht Der Römisch–Germanischen Kommission*, band 94 (2013), 2016., 179–282, Fig. 8.–9., RACZKY, Pál et al., The Times of Polgár–Csöszhalom Chronologies of Human Activities in a Late Neolithic Settlement in Northeastern Hungary, u: *Neolithic and Copper Age Between The Carpathians and The Aegean Sea*, Hansen, S., Raczky, P., Anders, A., Reingruber, A., (ur.), Deutsches Archäologisches Institut, 2015., 21–48, Fig. 3.

¹² Litički nalazi su na stručnoj obradi te će biti objavljeni u zasebnom radu.

Slika 2.
Tipološka tabla
1. Lonci

ovakvim posudama zamijećeni su i tragovi slikanja žarko crvenom bojom. Istraživanjima je otkriven tek jedan ulomak posude koja se ne može svrstati u navedene kategorije. Riječ je o sitnom ulomku posude iznimno tankih stjenki (2,5 mm), ujednačene, crne boje, s urezanim ukrasima i tragovima crvenog slikanja (Slika 2.: 1).

TIPOLOGIJA KERAMIČKIH POSUDA

Lonci (L)

L1. Veći lonci izvijenog vrata i zaobljenog tijela (T.1.: 1–4).

L2. Manji lonci izvijenog vrata i zaobljenog tijela (T.1.: 5–10).

L3. Manji, zatvoreni lonci, zaobljenog tijela i blago izvijenog vrata (T.2.: 1–3).

L4. Lonci zaobljenog tijela i uvučenog oboda. Trakasta ručka je oblikovana direktno iz oboda i spaja obod i tijelo posude (T.2.: 4).

L5. Zatvoreni lonci, s naglašenim prijelazom s ramena na vrat posude. Trakasta ručka je oblikovana direktno iz oboda te spaja obod i rame posude (T.2.: 5–6).

Tip lonca L1 (T.1.: 1–4) je najbolje zastupljen tip ovakve posude na nalazištu Sadice. Mogu se pratiti od ranog neolitika, i budući da ovaj oblik nije kronološki osjetljiv, čini se da je izostavljen iz velikog dijela publikacija sopotskih nalaza. Kao primjer za usporedbu možemo navesti lonac s lokaliteta Ivandvor.¹³ Srodni ovom tipu su i lonci pronađeni na lokalitetu Golinci – Selište.¹⁴

Tip lonca L2 (T.1.: 5–10) zastupljen je s nekoliko primjeraka na nalazištu Sadice i dominantan je oblik u kategoriji manjih lonaca tanjih stjenki. Budući da su sačuvani samo gornji dijelovi ovakvih posuda, nije ga bilo moguće preciznije odrediti. U okviru sopotske kulture ovakvi lonci se izrađuju u dvije varijante: zaobljenog tijela i bikonični. Obje varijante su često zastupljene na sopotskim lokalitetima i povezuju se sa ranijim fazama ove kulture. Kao primjere možemo navesti lokalitete Klokočevik¹⁵

¹³ BALEN, Jacqueline et al. Rezultati zaštitnih istraživanja na lokalitetu Ivandvor – Šuma – gaj, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* XLII, Zagreb, 2009 23–72.

¹⁴ ČATAJ, Lea, JANEŠ, Andrej. Golinci – Selište: Naselje iz prapovijesti i srednjeg vijeka, u: *Nove arheološke spoznaje o donjoj Podravini, Zaštitna arheološka istraživanja na magistralnom plinovodu Slobodnica – Donji Miholjac*, Višnjić, J. (ur.), Zagreb, 2013., 167–225.: T. 2: 1–2.

¹⁵ DIMITRIJEVIĆ, Stojan. Sjeverna zona, Praistorija jugoslavenskih zemalja II, Neolitsko doba, Sarajevo, 1979., T. XLVI: 2,6.

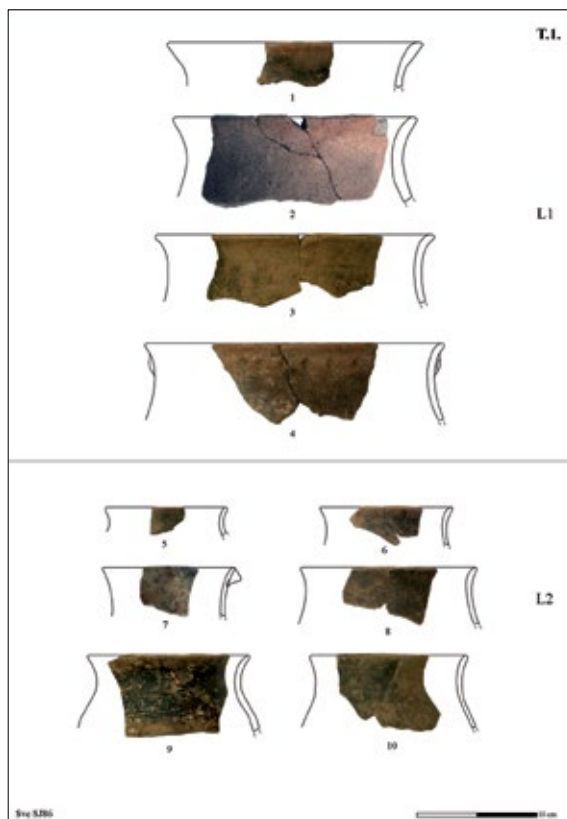

Tabla 1. Golubovac/Sadice

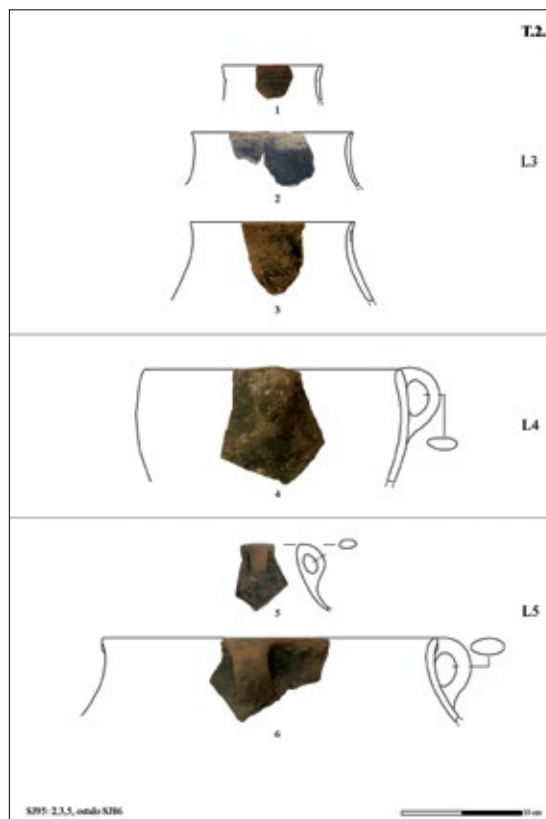

Tabla 2. Golubovac/Sadice

i Ivandvor.¹⁶ Svi navedeni lokaliteti vežu se uz starije faze sopotske kulture. Ovakve posude poznate su i na lokalitetima iz mlađe faze kao primjerice Sopot.¹⁷

Najbolju analogiju za tip lonca L3 (T.2.: 1–3) nalazimo na lokalitetu Golinci – Selište.¹⁸ Čini se da je ovakve, zatvorene oblike moguće pratiti barem od kasnog starčevačkog spiraloid B stupnja.¹⁹ Riječ je o lokalitetu Vinkovci Tržnica gdje su ovakve posude izrađivane u okviru različitih kategorija (gruba i fina). Nadalje, moguća analogija za ovaj tip posude je i zatvorena bikonična posuda, primjerice s lokaliteta Klokočevik iz najranije faze sopotske kulture.²⁰

Posude zaobljenog tijela kao što je tip lonca L4 (T.2.: 4) su karakterističan element asortimana oblika posuda, još od ranog neolitika. Posudu s našeg lokaliteta moguće je usporediti s posudom na lokalitetu Golinci – Selište (nedostaje jedino ručka).²¹ Prema Markoviću oblikovanje ručke direktno iz oboda je element karakterističan za kasnu fazu sopotske kulture, četvrti stupanj.²² Analogije za ovakvo oblikovanje ručki na loncima kao što su L4 i L5 (T.2.: 4–6) nalazimo na lokalitetima kasnih faza sopotske kulture. Posuda slična našem tipu L5 pronađena je na lokalitetu Slavča. Autor ovaj lokalitet veže u kasnu fazu sopotske kulture, Sopot IV.²³

¹⁶ BALEN, J. et al., Rezultati zaštitnih istraživanja na lokalitetu Ivandvor... T. 4: 1–2, 5.

¹⁷ DIMITRIJEVIĆ, S., Sjeverna zona... T. XLIX: 1.

¹⁸ ČATAJ, L., JANEŠ, A. Golinci – Selište... T. 2: 3.

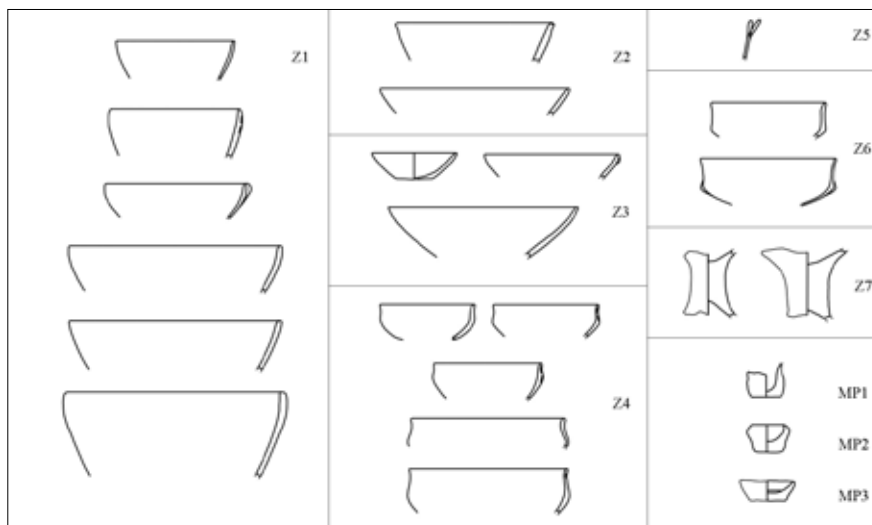
¹⁹ DIMITRIJEVIĆ, Stojan. *Sopotsko–Lendelska kultura*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1968., T. I: 6–7, 10.

²⁰ DIMITRIJEVIĆ, Stojan. *Sopotsko–Lendelska kultura*... T. II: 7.

²¹ ČATAJ, L., JANEŠ, A. Golinci – Selište... T. 6: 5.

²² MARKOVIĆ, Zorko. Novija razmatranja o nekim aspektima sopotske kulture u sjevernoj Hrvatskoj, *Prilozi Instituta za arheologiju* Vol.29, Zagreb, 2012., 62–63.

²³ MARKOVIĆ, Z., Novija razmatranja o nekim aspektima sopotske kulture... T. 5: 1.

Slika 3. Tipološka tabla 2. Zdjele i minijaturne posude

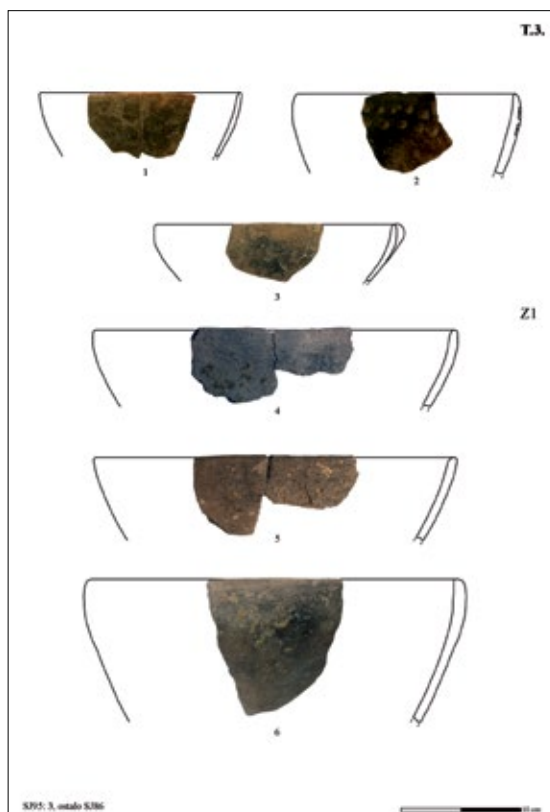

Tabla 3. Golubovac/Sadice

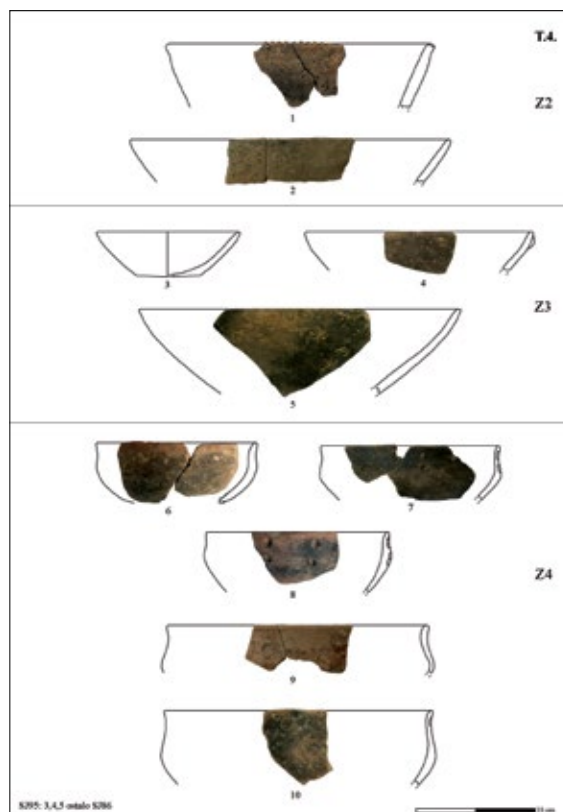

Tabla 4. Golubovac/Sadice

Zdjele (Z)

Z1. Duboke zdjele koničnog oblika i zaobljenog tijela. Ovakve zdjele izrađuju se u različitim veličinama (T.3.: 1–6).

Z2. Duboke konične zdjele. Obod može biti ukrašen urezima (T.4.: 1–2).

Z3. Plitke zdjele koničnog oblika i zaobljenog tijela (T.4.: 3–5).

Z4. Manje zdjele zaobljenog trbuha s naglašenim, okomitim ili blago izvijenim vratom. Za ove posude je karakteristično da se stjenka stanjuje, od trbuha prema obodu posude (T.4.: 6–10).

Z5. Zdjele koničnog oblika, zaobljenog tijela s kljunastim izljevom na obodu posude (T.5.: 1).

Z6. Manje bikonične zdjele s okomitim ili blago izvijenim, izduženim vratom (T.5.: 2–3).

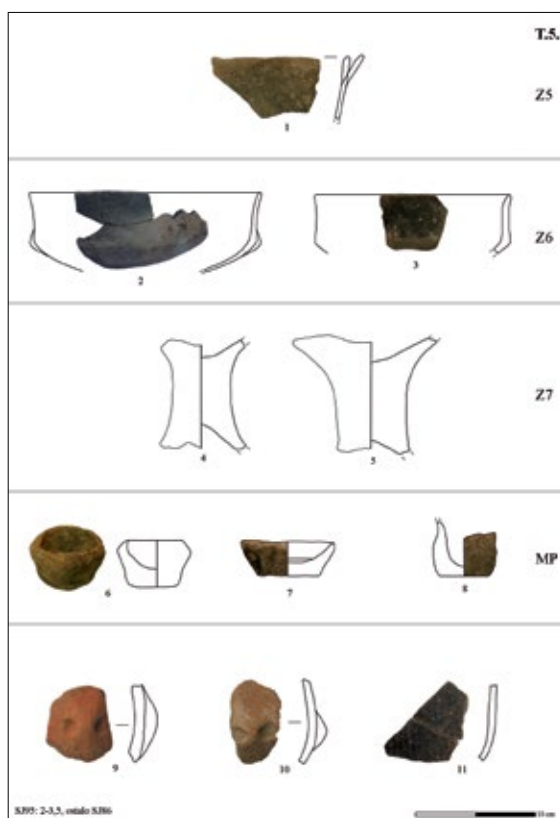

Tabla 4. Golubovac/Sadice

Z7. Zdjela na visokim, stupastim nogama (T.5.: 4–5).

Od ostalih nalaza od pečene zemlje možemo navesti fragment cjediljke i utege piramidalnog oblika s rupom na vrhu.

Zdjela tipa Z1 (T.3.: 1–6), Z2 (T.4.: 1–2), i Z3 (T.4.: 3–5) čest su nalaz na lokalitetima sopotske kulture. Primjerice, na lokalitetima Golinci – Selište²⁴ i Novi Perkovci²⁵ ovo su najzastupljeniji tipovi zdjela. Zdjela tip Z3 nalazimo i na lokalitetu Ivandvor.²⁶ Isto se može reći i za tipove Z4 (T.4.: 6–10) i Z6 (T.5.: 2–3) koje su upravo jedan od najkarakterističnijih nalaza sopotske kulture. Posude slične zdjelama tip Z4 prisutne su i na lokalitetu Ervenica iz ranih faza sopotske kulture.²⁷ Trajanje ovih posuda može se pratiti kroz cijelo vrijeme trajanja ove kulture. Međutim, posude tip Z6 pokazuju odlike karakteristične za kasnu fazu sopotske kulture. Riječ je o zdjelama sa naglašenim okomito postavljenim vratom.²⁸ Nadalje, jedna od posuda tipa Z4 (T. 4.: 8) također ima naglašen okomito postavljen vrat. Posudi koničnog oblika sa naglašenim i proširenim kljunastim izljevom ili zdjeli tip Z5 najbolju analogiju pronalazimo na lokalitetu Slavča u Novoj Gradišci.²⁹

Zdjela na visokim stupastim nogama, ovdje označene kao Z7 (T.5.: 4–5) također su izrazito karakterističan nalaz sopotske kulture kroz sve stupnjeve.

Minijaturne posude (MP)

MP1. Posuda zaobljenog tijela i izvijenog vrata (T.5.: 8).

MP2. Bikonična posuda s uvučenim obodom (T.5.: 6).

MP3. Plitka (tanjurić) posuda koničnog oblika. Dno s unutarnje strane je plastičnim rebrom podijeljeno na dvije jednake polovice (T.5.: 7).

²⁴ ČATAJ, L., JANEŠ, A. Golinci – Selište...

²⁵ MARKOVIĆ, Zorko, BOTIĆ, Katarina. O neolitičkoj keramici iz Novih Perkovaca kod Đakova, *Prilozi Instituta za arheologiju* Vol.25, Zagreb, 2008., 15–32.

²⁶ BALEN, J. et al., Rezultati zaštitnih istraživanja na lokalitetu Ivandvor... T 4: 4.

²⁷ KRZNARIĆ ŠKRIVANKO, Maja. Prapovijesno naselje na Ervenici u Vinkovcima, *Opuscula Archaeologica* vol.21, Zagreb, 1997., T. 1: 1–2.

²⁸ MARKOVIĆ, Z., Novija razmatranja o nekim aspektima sopotske kulture...

²⁹ MARKOVIĆ, Z., Novija razmatranja o nekim aspektima sopotske kulture... T. 4: 1.

Tip minijature posude MP2 (T.5.: 6) dobro se može usporediti s posudom pronađenom na lokalitetu Novi Perkovci.³⁰

Kao što je i uobičajeno za keramičku produkciju ovog razdoblja, izrazito mali postotak posuda je ukrašen. Raspon ukrasa i tehnika također je mali. Od tehnika ukrašavanja zastupljeni su žigosanje, urezivanje, rovašenje, kaneliranje, modeliranje i utiskivanje.

Tehnikom žigosanja izvedeni su točkasti ukrasi oblikovani u jednostavne jednostruke ili dvostruke nizove (T. 5.: 7–8). Na jednom primjerku ukras je oblikovan na način da točke alteriraju kao kod primitivnog notenkopf ukrasa, samo bez rovašenih dijelova (T.5.: 7). Analogiju za ovakav ukras možemo pronaći na lokalitetu Ivandvor³¹ i Hermanov vinograd.³² Serija radiokarbonskih datuma lokalitet Hermanov vinograd datira u prijelaz iz 5. u 4. tisućljeće prije Krista, odnosno u fazu Sopot 4.³³ U kombinaciji sa urezanim cik-cak linijama ovakav motiv je prisutan i na lokalitetima Drenje – Ugljara i Mrzović Gradina³⁴ datiranim u 4. fazu sopotske kulture. Ukrasi točkastih motiva izvedeni tehnikom žigosanja karakteristični su za cjelokupno trajanje sopotske kulture.

Urezivanjem je na jednom primjerku minijature posude izveden nepravilan motiv kratkih urezanih linija po obodu posude (T.5.: 6). Konačno, urezivanjem je na jednom primjerku fine posude izrazito tankih stjenki izveden motiv koso urezanih linija koje mogu tvoriti menadre (Slika 2.: 1). Fragment sličan po tehnici izvedbe ukrasa, po motivima i tragovima crvenog slikanja pronađen je na lokalitetu Hermanov vinograd.³⁵ Ova tehnika ukrašavanja i sam stil je karakterističan za Potisku kulturu. Prema radiokarbonskim datumima Potiska kultura ima raspon trajanja od kraja 5. do sredine 4. tisućljeća.³⁶ Doduše, sličan ukras može se pronaći u okviru kasne vinčanske kulture kao primjerice na lokalitetu Belovode – Veliko Laole.³⁷

Tehnikom rovašenja je na jednom primjerku izveden motiv kuke (Slika 2.: 2), koji je prema Dimitrijeviću³⁸ karakterističan za I–B fazu. Istom tehnikom izveden je sličan motiv na posudi pronađenoj na lokalitetu Ivandvor.³⁹

Tehnikom modeliranja i utiskivanja su izvedene plastične trake s otiskom prsta i oblikovanje ručki i pseudo ručki sedlastog oblika. Tzv. sedlaste ručke ili ručke flankirane ubodima prsta (T.5.: 9–10) su često zastupljene na nalazištu Sadice. Nalazimo ih na različitim kategorijama posuda te na različitim dijelovima posuda (rubovi i tijelo). Prema Dimitrijeviću⁴⁰ ovakve ručke karakteristične su za ranu fazu sopotske kulture, a nalazimo ih i na lokalitetu Golinci – Selište.⁴¹ Međutim, ovakve ručke prisutne su u svim fazama sopotske kulture, nalazimo ih u kasnoj fazi sopotske kulture na lokalitetu Slavča.⁴²

Na lokalitetu je pronađen tek jedan fragment ukrašen okomitim kaneliranjem (T.5.: 11). Ovakav oblik ukrašavanja se povezuje sa vinčanskom kulturom, a prema Dimitrijeviću se u sopotskoj kulturi

³⁰ BOTIĆ, Katarina. Dječje igračke i minijature posude sopotske kulture s lokaliteta Krčavina – Novi Perkovci, *Histria Antiqua* 22, Pula, 2013., T.1: 2.

³¹ BALEN, J. et al., Rezultati zaštitnih istraživanja na lokalitetu Ivandvor... T.1.: 10.

³² ŠIMIĆ, Jasna. *Hermanov vinograd, arheološko nalazište mlađeg kamenog doba u Osijeku*, Katalog izložbe, Arheološki muzej Osijek, Osijek, 2008, 28: 12.

³³ OBELIĆ, Bogomil et al. Radiocarbon Dating of Sopot Culture Sites (Late Neolithic) in Eastern Croatia, *Radiocarbon* vol. 46, Nr. 1, 2004., 245–258...252–253.

³⁴ MARKOVIĆ, Z., *Novija razmatranja o nekim aspektima sopotske kulture...* T. 3: 3–4.

³⁵ ŠIMIĆ, J., *Hermanov vinograd...* 13: 11.

³⁶ RACZKY, Pál. The Tisza culture of the Great Hungarian Plain, *Studia Praehistorica* 11–12, 1992., 176.

³⁷ JACANOVIĆ, Dragan. Neolithic sites in the Danubian region from the mouth of the Velika Morava to Golubac, u: *The Neolithic of Serbia*, Srejović, D. (ur.), Beograd, 1988., 118.

³⁸ DIMITRIJEVIĆ, S., *Sjeverna zona...*

³⁹ BALEN, J. et al., *Rezultati zaštitnih istraživanja na lokalitetu Ivandvor...* T. 4: 12.

⁴⁰ DIMITRIJEVIĆ, S., *Sjeverna zona...*

⁴¹ ČATAJ, L., JANEŠ, A. *Golinci – Selište...* T.2: 7.

⁴² MARKOVIĆ, Z., *Novija razmatranja o nekim aspektima sopotske kulture...* T.5: 7, 10.

pojavljuje već od druge faze ove kulture.⁴³ Vertikalno kaneliranje izvedeno po truhu posude je prisutno na lokalitetu Ervenica kod Vinkovaca⁴⁴ datirano u ranu sopotsku kulturu.

DATACIJA

Tipološko–kronološke osobine različitih faza sopotske kulture pokazale su se u određenoj mjeri nedovoljno preciznima. Kronologija koju je razvio Dimitrijević⁴⁵ pokazuje određene trendove u smislu kronološkog određenja pojedinih oblika materijalne kulture i oblika ukrašavanja. Međutim, preklapanja ovih elemenata kao i njihovo pojavljivanje tijekom cijelog trajanja sopotske kulture, otežava datiranje temeljeno na tipološkoj metodi. Primjerice, Marković i Botić će u zaključku rasprave o dataciji keramičkih nalaza sa sopotskog lokaliteta Novi Perkovci – Krčavina zaključiti da su prisutni elementi svih faza sopotske kulture.⁴⁶ Lokalitet je datiran u ranu fazu sopotske kulture, ali pomoću radiometrijskih datuma. Balen et al. ukazuju na brojne probleme koji se javljaju pri dataciji sopotskih lokaliteta oslanjajući se isključivo na tipologiju oblika i ukrasa.⁴⁷ Zaključak je da je tipološka metoda ovdje iznimno problematična jer su preklapanja i trajanje pojedinih oblika posuda i ukrasa naprosto preveliki da bi omogućili zadovoljavajuću kronološku razlučivost.

Brojni elementi kao što su tipovi lonaca ovdje opisani kao L1–L3, konične zdjele Z1–Z3, zdjele S–profilacije kao što su Z4, zatim različite tehnike ukrašavanja kao što su kaneliranje, modeliranje, utiskivanje i žigosanje imaju dugi vijek trajanja i kao elementi su prisutni i na lokalitetima koji su datirani u ranije faze sopotske kulture. Doduše, činjenica je da pojedini elementi koje je Marković⁴⁸ izdvojio kao karakteristične za najkasniju fazu sopotske kulture Sopot 4 nisu zastupljeni na tim lokalitetima. Autor izdvaja elemente četvrte faze sopotske kulture na osnovi sličnosti sa Seče tipom, ali i u odnosu na različitost sa 3. stupnjem klasične sopotske kulture. Glavne karakteristike četvrtog stupnja su ručke oblikovane direktno iz oboda koje spajaju obod i rame ili tijelo posude i naglašeni, okomito postavljeni vratovi zdjela te konične posude sa naglašenim izljevom.⁴⁹ Ovi elementi su prisutni na lokalitetu Golubovac/Sadice: ručke oblikovane direktno iz oboda su element lonaca na ovom lokalitetu (T. 2.: 4–6), zdjele sa naglašenim i okomito postavljenim vratom izdvojene kao tip Z6 (T. 5.: 2–3), a tip konične zdjele sa kljunastim izljevom je također prisutan (T. 5.: 1). Nadalje, ulomak fine keramike ukrašene urezivanjem i crvenim slikanjem (Slika 2.: 1) koji se može odrediti kao potiski ili vinčanski element je argument u prilog datacije lokaliteta Golubovac/Sadice u završne faze sopotske kulture. Također je potrebno napomenuti da su arhitektonski elementi prisutni na lokalitetu Golubovac/Sadice vrlo dobro usporedivi i bliski kasneolitičkim arhitektonskim tradicijama te da su u potpunosti odsutni svi elementi karakteristični za ranije faze neolitika. Preciznu dataciju lokaliteta će omogućiti nastavak istraživanja lokaliteta Golubovac/Sadice kao i datiranje radiokarbonskim metodama.

ZAKLJUČAK

Na lokalitetu Golubovac/Sadice provedena su istraživanja manjeg opsega na naseobinskom lokalitetu sopotske kulture. Istraživanjem su otkrivene različite naseobinske strukture kao što su ukopi za stupove, kanali za temeljenje i otpadne jame. Na lokalitetu je otkrivena iznimno velika količina nalaza. Po nalazima se izdvajaju dvije veće otpadne jame. Nalazi iz te dvije otpadne jame dobro reprezentiraju ostale keramičke nalaze otkrivene na lokalitetu. Analiza tipološko–kronoloških osobina keramičkih nalaza je pokazala da veliki broj definiranih oblika posuda i ukrasa ima dugo trajanje, odnosno da nisu kronološki osjetljivi elementi jer se njihovo trajanje može povezati sa svim fazama sopotske kulture.

⁴³ DIMITRIJEVIĆ, S., Sjeverna zona...

⁴⁴ KRZNARIĆ ŠKRIVANKO, M., Prapovijesno naselje na Ervenici... T.1:9.

⁴⁵ DIMITRIJEVIĆ, Stojan. Sopotsko–Lendelska kultura..., DIMITRIJEVIĆ, S., Sjeverna zona...

⁴⁶ MARKOVIĆ, Z., BOTIĆ, K., O neolitičkoj keramici iz Novih Perkovaca...

⁴⁷ BALEN, J. et al., Rezultati zaštitnih istraživanja na lokalitetu Ivandvor...

⁴⁸ MARKOVIĆ, Z., Novija razmatranja o nekim aspektima sopotske kulture...

⁴⁹ MARKOVIĆ, Z., Novija razmatranja o nekim aspektima sopotske kulture... 61.

Međutim, prisutni su određeni elementi koji upućuju na dataciju lokaliteta Golubovac/Sadice u završnu fazu sopotske kulture ili u fazu Sopot 4. Nastavak istraživanja će omogućiti precizniju dataciju lokaliteta.

POPIS LITERATURE

1. Balen, J., Bilić, T., Bunčić, M., Drnić, I., Solter, A. 2009, Rezultati zaštitnih istraživanja na lokalitetu Ivandvor – Šuma – gaj, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* XLII, Zagreb, 23–72.
2. Botić, K. 2013, Dječje igračke i minijaturne posude sopotske kulture s lokaliteta Krčavina – Novi Perkovci, *Histria Antiqua* 22, Pula, 281–292.
3. Čataj, L., Janeš, A. 2013, Golinci – Selište: Naselje iz prapovijesti i srednjeg vijeka, u: *Nove arheološke spoznaje o donjoj Podravini, Zaštitna arheološka istraživanja na magistralnom plinovodu Slobodnica – Donji Miholjac*, Višnjic, J. (ur.), Zagreb, 167–225.
4. Dimitrijević, S. 1968, *Sopotsko–Lendavska kultura*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
5. Dimitrijević, S. 1979, Sjeverna zona, *Praistorija jugoslavenskih zemalja II, Neolitsko doba*, Sarajevo, 227–363.
6. Jacanović, D. 1988, Neolithic sites in the Danubian region from the mouth of the Velika Morava to Golubac, u: *The Neolithic of Serbia*, Srejović, D. (ur.), Beograd, 111–119.
7. Krznarić Škrivanko, M. 1997, Prapovijesno naselje na Ervenici u Vinkovcima, *Opuscula Archaeologica* vol.21, Zagreb, 205–215.
8. Lenneis, E. 2008, Perspectives on the beginnings of the earliest LBK in east-central Europe, u: *Living Well Together? Settlement and Materiality in the Neolithic of South-East and Central Europe*, Bailey, D. W., Whittle, A., Hofmann, D. (ur.), Oxbow Books, Oxford, 164–178.
9. Marković, Z. 1973, Podgorač, Našice – tri lokaliteta sopotske kulture, *Arheološki pregled* 15, Beograd, 173–177.
10. Marković, Z. 1984, Neka pitanja neolitika, eneolitika i brončanog doba našičkog kraja i Đakovštine, Arheološka problematika istočne Slavonije i Baranje, Znanstveni skup Vukovar 1981., *Izdanja HAD–a* br.9, Zagreb, 13–29.
11. Marković, Z. 1985, Ražište–tip sopotske kulture, *Arheološki vestnik* XXXVI, Ljubljana, 39–58.
12. Marković, Z. 1994, *Sjeverna Hrvatska od neolita do brončanog doba, Problem kontinuiteta stanovništva i kultura sjeverne Hrvatske od neolita do početka brončanog doba* (doktorska disertacija), Ljubljana.
13. Marković, Z. 2002, Kulture i stanovništvo našičkog kraja od prapovijesti do turskog osvajanja u 16.st., *Našički zbornik* 7, Našice, 7–25.
14. Marković, Z. 2007, Rezultati rekognosciranja arheoloških terena oko Našica 2006. godine, *Annales Instituti Archaeologici* Vol.III, Zagreb, 93–96.
15. Marković, Z. 2012, Novija razmatranja o nekim aspektima sopotske kulture u sjevernoj Hrvatskoj, *Prilozi Instituta za arheologiju* Vol.29, Zagreb, 57–70.
16. Marković, Z. 2012a, Podgorač – područje općine, *Hrvatski arheološki godišnjak* 8/2011, Zagreb, 43–46.
17. Marković, Z., Botić, K. 2008, O neolitičkoj keramici iz Novih Perkovaca kod Đakova, *Prilozi Instituta za arheologiju* Vol.25, Zagreb, 15–32.
18. Marković, Z., Botić, K. 2014, Podgorač, Ražište – rezultati arheoloških istraživanja 2013. godine, *Annales Instituti Archaeologici* Vol.X No.1, Zagreb 63–68.
19. Marković, Z., Botić, K. 2016, Podgorač, Ražište – rezultati arheoloških istraživanja 2015. godine, *Annales Instituti Archaeologici* Vol.XII No.1, Zagreb, 63–70.
20. Marković, Z., Jurković, J. 2009, Rezultati rekognosciranja arheoloških terena oko Našica 2007. i 2008. godine, *Annales Instituti Archaeologici*, vol. V, Zagreb 139–147.
21. Marković, Z., Jurković, J. 2011, Rezultati rekognosciranja arheoloških terena oko Našica 2010. godine, *Annales Instituti Archaeologici*, Vol.VII, Zagreb, 102–107.
22. Marković, Z., Kranjčev B. 1978, Vukojevačka strana, Vukojevci, Našice – neolitsko naselje, *Arheološki pregled* 20, Beograd, 17–19.
23. Marković, Z., Podunavac, D., Jurković J. 2012, Rezultati rekognosciranja arheoloških terena oko Našica 2011. godine, *Annales Instituti Archaeologici* Vol.VIII, Zagreb, 111–114.
24. Marković, Z., Podunavac, D., Botić, K., Kalafatić, H., Minichreiter, K. 2016, Čovjek u prostoru i prostor kroz vrijeme – Odnos čovjeka i prostora u svjetlu istraživanja našičkog kraja, *Katalog izložbe*, Našice.
25. Obelić, B., Krznarić Škrivanko, M., Marijan, B., Krajcar Bronić, I. 2004, Radiocarbon Dating of Sopot Culture Sites (Late Neolithic) in Eastern Croatia, *Radiocarbon* vol. 46, Nr. 1, 245–258.

26. Oross, K. 2009, Sag mir, wo die Pfosten sind, wo sind sie geblieben? Bemerkungen zur Frage der linearbandkeramischen Hausgrundrisse mit drei Pfostenreihen in Ungarn, *Östörténeti Levélek* 10 (2008), 77-88.
27. Oross, K., Osztás, A., Marton, T., Nyerges, É. Á., Köhler, K., Gallina, Z., Somogyi, K., Bánffy, E., Ramsey, C. B., Goslar, T., Hamilton, D. 2016, Longhouse times: dating the Alsónyék LBK settlement, *Bericht Der Römisch-Germanischen Kommission*, band 94 (2013), 123-149.
28. Osztás, A., Zalai-Gaál, I., Bánffy, E. 2012, Alsónyék-Bátaszék: a new chapter in the research of Lengyel culture, *Documenta Praehistorica* XXXIX (2012), 377-396.
29. Osztás, A., Zalai-Gaál, I., Bánffy, E., Marton, T., Nyerges, É. Á., Köhler, K., Somogyi, K., Gallina, Z., Ramsey, C. B., Dunbar, E., Kromer, B., Bayliss, A., Hamilton, D., Marshall, P., Whittle, A. 2016, Coalescent community at Alsónyék: the timings and duration of Lengyel burials and settlement, *Bericht Der Römisch-Germanischen Kommission*, band 94 (2013), 179-282.
30. Raczky, P. 1992, The Tisza culture of the Great Hungarian Plain, *Studia Praehistorica* 11-12, 162-176.
31. Raczky, P., Anders, A., Sebők, K., Csippán, P., Tóth, Z. 2015, The Times of Polgár-Csőszhalom Chronologies of Human Activities in a Late Neolithic Settlement in Northeastern Hungary, u: *Neolithic and Copper Age Between The Carpathians and The Aegean Sea*, Hansen, S., Raczky, P., Anders, A., Reingruber, A., (ur.), Deutsches Archäologisches Institut, 21-48.
32. Šimić, J. 2008, *Hermanov vinograd, arheološko nalazište mlađeg kamenog doba u Osijeku*, Katalog izložbe, Arheološki muzej Osijek, Osijek.

SUMMARY

An archaeological excavation was conducted at Golubovac/Sadice – a Sopot culture settlement site. The excavation revealed a high concentration of archaeological structures, including larger and smaller refuse pits, foundation ditches and post holes. Pottery finds presented in this paper were discovered in two refuse pits. Based on typological–chronological characteristics of archaeological finds, the site displays elements of the latest phase of Sopot culture.